

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

Biblioteka
SAVREMENA TEORIJA ARHITEKTURE

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

UREDNIK: Miško Šuvaković

AUTORI: Mariela Cvetić, Andrija Filipović, Bojana Matejić, Ana Perić, Željka Pješivac, Dragana Stojanović, Miško Šuvaković, Vanja Milovanović, Maja Todorović

Izdavač

Orion Art, Beograd
063 288 913

Za izdavača

Nadežda Kovačević

Glavni i odgovorni urednik

Dragorad Kovačević

Recenzenti

dr Vladimir Mako, redovni profesor
dr Nikola Dedić, vanredni profesor
dr Nataša Lah, docent

Dizajn i prelom knjige

Aleksa Milanović

Ilustracija na koricama

Provisional Salta Ensemble: *Dvostruka artikulacija*, 2016.

Štampa

Donat Graf, Beograd

Tiraž 500

Beograd, 2017.

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

urednik:

Miško Šuvaković

autori:

**Mariela Cvetić, Andrija Filipović, Bojana Matejić,
Ana Perić, Željka Pješivac, Dragana Stojanović,
Miško Šuvaković, Vanja Milovanović, Maja Todorović**

Orion Art
Beograd, 2017.

SADRŽAJ

INDEKS POJMOVA	7
VREME JE...	11
UVOD: transdisciplinarna estetika, filozofija i teorija arhitekture	15
POJMOVI od ALTERNATIVNE ARHITEKTURE do ZONE	59
LITERATURA	349
SPISAK ILUSTRACIJA	367
INDEKS IMENA	373
AUTORI PROLEGOMENE	387

INDEKS POJMOVA

A

Alternativna arhitektura (Vanja Milovanović)	61
Ambijentalna umetnost (Mariela Cvetić)	67
Arhitektura, definicija pojma (Miško Šuvaković)	71
Arhitektura modernizma (Miško Šuvaković)	75
Arhitektura, teorije (Miško Šuvaković)	81
Arhitektura u doba teorije (Miško Šuvaković)	87
Arhitektura u vremenu neoliberalizma (Miško Šuvaković)	91

B

Bazni materijalizam (Bojana Matejić)	99
Biopolitika i arhitektura (Ana Perić)	103
Biotehnologije i arhitektura (Maja Todorović)	111

D

De/re/teritorijalizacija i arhitektura (Andrija Filipović)	115
Događaj i arhitektura (Bojana Matejić)	121

E

Emancipacija i arhitektura (Bojana Matejić)	129
Evolutivna arhitektura (Maja Todorović)	139

F

Fantazam i arhitektura (Bojana Matejić)	143
Feminizam i arhitektura (Draga Stojanović)	149
Film i arhitektura (Željka Pješivac)	157

H		
Hegelova filozofija i arhitektura (Andrija Filipović)		161
I		
Ideologije urbanizma, teorije (Ana Perić)		167
Imanencija i arhitektura (Bojana Matejić)		175
Industrija zabave i arhitektura (Vanja Milovanović)		179
Interaktivna arhitektura (Maja Todorović)		185
K		
Kantova filozofija i arhitektura (Andrija Filipović)		189
Konstruktivizam, estetika, filozofija i teorija arhitekture (Bojana Matejić)		195
Kulturalna industrija i arhitektura (Vanja Milovanović)		201
Kvir teorija i arhitektura (Andrija Filipović)		209
M		
Memorijalna skulptura (Mariela Cvetić)		215
Memorijalna socijalistička skulptura (Mariela Cvetić)		221
Moć i arhitektura (Bojana Matejić)		227
Monumentalnost, teorije (Mariela Cvetić)		235
Muzička arhitektura (Vanja Milovanović)		239
N		
Narativ, naratologija i arhitektura (Željka Pješivac)		245
Neomarksizam i arhitektura (Bojana Matejić)		249
O		
Operska arhitektura (Vanja Milovanović)		259
P		
Parametrijski dizajn (Maja Todorović)		265
Politički prostor (Bojana Matejić)		269
Privatno i arhitektura (Dragana Stojanović)		281
Prostor, teorije (Željka Pješivac)		285
Prostorni obrt (Miško Šuvaković)		293
Psihoanaliza lakanovska i arhitektura (Bojana Matejić)		299
R		
Rizom i arhitektura (Andrija Filipović)		309

S

Socijalna praksa u arhitekturi (Ana Perić)	317
Specifična lokacija (Bojana Matejić)	325
Sublimno u arhitekturi (Željka Pješivac)	331

T

Tranzicija i post-tranzicija (Miško Šuvaković)	335
---	-----

Z

Zone (Miško Šuvaković)	345
-------------------------------	-----

Imanencija i arhitektura. Pojam „imanencije“ (lat. *immanentia*, fr. *l'immanence* eng. *immanence*, nem. *immanenz*) u opštoj filozofskoj terminologiji označava *sadržanost u nečemu*, drugim rečima, ono što ne izlazi iznad sebe samog ili iznad onoga u čemu je sadržano, tako da je sadržano u svesti – mislivo, za razliku od onoga što je prisutno izvan svesti (transcendencija). Recimo imanencija Boga bi podrazumevala sadržanost Boga u svetu (panteističko viđenje). Leksički pojam imanencije podrazumeva: biti inherentno, postojati i delovati unutar fizičkog sveta, biti ograničeno na ono što je unutar (sveta). U pitanju je monistička ontologija koja pretpostavlja da ako nema ničega „izvan“ sveta (*arrière-monde*), onda je dualitet nemoguć.

U kontekstu kontinentalne, odnosno, post-kontinentalne filozofije poslednjih decenija, izvršen je prelaz filozofske preokupacije sa fenomenološke tradicije transcendencije (Svesti, Ega, Bića, Drugog itd.) i poststrukturalističke teorije, odnosno, filozofije jezika na filozofiju imanencije koju, pod različitim uslovima i u distinktivnim perspektivama raspravljaju Žil Delez, Alen Badiju, Fransoa Larel (François Laruelle), Mišel Anri (Michel Henry) i dr. Bez obzira na različite pristupe, ovi autori insistiraju na nužnosti povratka *kategorije* imanencije, kako bi filozofija, uopšte, nakon Hajdegerovog „kraja filozofije“ i svih krajeva koje je, nakon toga, proglasio postmodernizam, bila moguća. U Delezovoj filozofiji srećemo *plan imanencije* (biologija), u Badijuovoj *imanentne skupove* gde se aktuelizuje beskonačnost (matematika), u Laruelovoj *imanentnu ne-filozofiju* (epistemologija/nauka), u Anrijevoj *imanentnu fenomenologiju* (jedno bez intencionalnosti) (afektivnost) itd. ali sve ove perspektive imaju zajednički imenitelj koji se može sažeti u pitanju: kako prevazići filozofiju transcendencije Intencionalnosti, Bića, Jezika, Drugog. U pitanju su naponi ka inkorporaciji transcendencije (Molarno, Subjekt, Istina, Pojava, Biće, Filozofija) u režim *apsolutne imanencije* (nauka, naturalizam, i/ili materijalizam), drugim rečima, ka raskidu dualnog rasepa na između transcendencije i imanencije, kulture i prirode, subjekta i objekta, inteligibilnog i čulnog, itd.

Na primer, Delez će u kontekstu svog „radikalnog empirizma“ uvesti zamisao *plana imanencije*, budući da se ne radi o iskustvu koje „prethodi“ konstituciji subjekta, već o iskustvima koja kontinuirano presecaju fluidnu subjektivnost. Iz toga sledi da je iskustvo imanentno *samo sebi*, a ne individualnom subjektu. U osnovi ove teze nije pitanje kako subjekti zadobijaju iskustvo, već je pitanje kako iskustvo proizvodi subjekte. Čista imanencija je ništa drugo do Život sam. Život je imanencija imanencije, drugim rečima, apsolutna imanencija. Badijuovu ontologiju imanencije, recimo, nalazimo u tezi o aksiomatskoj teoriji skupova koja je ne-reprezentacijska, budući da ne smešta biće *izvan* sebe,

već ga zadržava unutar njihovog upisivanja – biće kao biće je, tvrdi Badiju, čisto mnoštvo, drugim rečima, matematika je ontologija. Badijuova ontologija je ontologija imanencije, imajući u vidu da je materijalistička, nereprezentacijska i dijagramska ontologija.

Jedan od mogućih aspekta razumevanja savremene teze o imanentnosti arhitekture vezuje se za ukidanje razlike između prirode i kulture, tela (forme) i duha (sadržaja), drugim rečima, prirode (pejzaž) i arhitekture kao *ljudskog* upisivanja. Modernim tradicionalnim diskursom arhitekture dominira opozicija između prirode i kulture u korist kulture, budući da je kultura, u tradicionalnom, dominantnom, filozofskom, antropocentričnom, sistemskom metafizičkom smislu produkt *Ljudske* aktivnosti – delovanja, odnosno Volje, koja oblikuje prirodu. Drugim rečima, opšte tradicionalno područje humanistike je „isključivalo“ prirodu kao bitan faktor u datom procesu. Priroda je u kulturalnom i arhitektonskom diskursu često razumevana kao pasivni, inertni, aistorični element, drugim rečima, kao element specifičnosti mesta ili „prirodna granica materijala“. U određenom smislu, priroda bi bila nekakav prostor između ili pre juktapozicioniranja ili susreta sa urbanim, drugim rečima, arhitektonskim i kulturalnim. Priroda se tako ukazuje kao drugo u odnosu na ove pojmove – prostor koji ispada i uslovljava njihove mogućnosti. Međutim, prema ontologiji imanencije, recimo, ako prizovemo Spinozu, sve deluje i sve trpi (*uspolednost*), drugim rečima, nema uzročno-posledičnog odnosa između duha i tela, niti bilo kakvog prvenstva jednog nad drugim. Ono što je delovanje u duši, nužno je i u telu delovanje; ono što je trpljenje u telu, nužno je trpljenje i u duši. Imanencija arhitekture bi tako podrazumevala ukidanje hijerarhije između binarnih polova koji dominiraju tradicionalnom teorijom i praksom arhitekture između forme i sadržaja, plana i konstrukcije, ornamenta i strukture, prirodnog pejzaža i urbanog prostora, unutra i spolja, itd. Tako dobijamo prelaz sa mišljenja arhitekture saglasne logici vertikalnog modusa tela (antropocentrična analogija vertikalnosti ljudskog tela), kakav nalazimo u konceptu *geborenheit*, na horizontalnu prostornu mrežu za (nova) *postajanja*, drugim rečima, čiste singularnosti. Arhitektura imanencije karakteristična je za praksu Bernara Čumija, Pola Virilija, Pitera Ajzimana, Rema Kolasu i dr. ili post-konceptualnu umetničku praksu (*site-specific*) koja eksperimentiše sa prirodnim pejzažom ili „napuštenim“ lokalitetima.

(Bojana Matejić)

Literatura:

Alain Badiou, *Being and Event*, London, Continuum, 2007.

Gilles Deleuze, *Spinoza. Praktička filozofija*, Zagreb, Demetra, 2011.

Žil Delez, Feliks Gatari, *Šta je filozofija?*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1995., 45–77.

Elizabeth Grosz, *Architecture from the Outside. Essays on Virtual and Real Space*, London, The MIT Press, 2001.

John Mullarkey, *Post-Continental Philosophy: An Outline*, London – New York, Continuum, 2006.

AUTORI PROLEGOMENE

dr Mariela Cvetić

slikarka, teoretičarka umetnosti i medija (Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd)

dr Andrija Filipović

filozof, teoretičar umetnosti i medija (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

dr Bojana Matejić

slikarka, teoretičarka umetnosti i medija (Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd)

dr Vanja Milovanović

teoretičarka umetnosti i medija, muzikološkinja i urednica-organizatorka (Muzička omladina Beograda).

dr Ana Perić,

arhitekta i urbanistkinja (Swiss Federal Institute of Technology, ETH Zurich; Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd)

dr Željka Pješivac

arhitekta, teoretičarka arhitekture i umetnosti

dr Dragana Stojanović

teoretičarka umetnosti i medija (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

dr Miško Šuvaković

estetičar i teoretičar umetnosti (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

ma Maja Todorović

arhitekta (Bergen, Norveška)

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

72.01(082)

PROLEGOMENA za pojmovnik estetike, filozofije i teorije arhitekture / urednik Miško Šuvaković ; autori Mariela Cvetić ... [et al.]. - Beograd : Orion Art, 2017 (Beograd : Donat graf). - 387 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Edicija Savremena teorija arhitekture / [Orion Art])

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 349-365.
- Registar.

ISBN 978-86-6389-059-6

1. Шуваковић, Мишко, 1954- [аутор] [уредник]
а) Архитектура - Филозофија - Зборници б) Теорија уметности - Зборници
COBISS.SR-ID 246512652